

ПОВЕРНЕННЯ ДО ДЖЕРЕЛ

УДК [316.2:27]:001.89(477.83-25)»18/19»

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/VSO.2022.16.01>

ХРИСТИЯНСЬКА СОЦІОЛОГІЯ І СУСПІЛЬНІ ВИКЛИКИ К.ХІХ-ПОЧ ХХ ст.: НА ПРИКЛАДІ АКАДЕМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЬВОВА

Ю. Ф. Пачковський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
yuriy.pachkovskyy@lnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-6076-055X>*

Т. Д. Лапан

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
tetyana.lapan@lnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-7727-6879>*

Статтю присвячено вивченню процесу розбудови соціології від регіонального до загальнонаціонального рівня. У статті зазначено, що соціологічні напрацювання учених та викладання соціології у різних регіонах України у різні часові періоди залишаються здебільшого невідомими або маловідомими, а тому і не запитуваними. Особливу увагу приділено розгляду та аналізу розбудови соціології в Університеті Яна Казимира та Богословської Академії у Львові, де відбувалося викладання та наукові дослідження в межах соціології. У статті висвітлено діяльність науковців, які працювали у цьому дослідницькому полі. Проаналізовано діяльність соціолога Б. Лімановського, який у 1923 р. отримав серед інших науковців звання Doctor honoris causa Львівського університету. Окреслено діяльність Анджєя Митковича економіста, доктора суспільних наук, професора (1925), який упродовж 1932-1937 рр. очолював інститут соціології відділу теології і викладав соціологію на теологічному факультеті Львівського університету. Розкрито діяльність Миколи Конрада, який з 1930 р. на запрошення митрополита Андрея Шептицького, розпочав викладати історію філософії та соціологію у Львівській греко-католицькій богословській академії. Звернено увагу на особливості дослідницьких напрямів соціології у цей час, а саме

© Ю. Ф. Пачковський, Т. Д. Лапан, 2022

розвитку християнської соціології. Здійснено спробу пояснити особливості розвитку саме цього напрямку через призму соціально-політичного, релігійного, економічного середовища і суспільних викликів того часу. Зазначено, що християнська соціологія становить підрозділ морального богослов'я, як його прикладна, практична складова, яка мала обмежити вплив науки на суспільні проблеми. Однак релігійний розгляд суспільних проблем так чи інакше не зміг заперечити їх науковий аналіз. Значна кількість суспільних проблем, озвучених в енцикліках пап та релігійними діячами, у подальшому з'явилися у полі аналізу науки, зокрема, і соціології. Представлено розвиток соціології (а саме, напрямку позитивізму) у міжвоєнний період через призму суміжних дослідницьких напрямів, а саме діяльність львівсько-варшавської філософської школи та львівської антропологічної школи в Університеті Яна Казимира. У статті окреслено перелік значної кількості перекладної та оригінальної літератури з соціології, опублікованої в тому часі, яка зберігається сьогодні у Львівській національній науковій бібліотеці України імені Василя Стефаника.

Ключові слова: соціологія в академічних установах Львова, християнська соціологія, соціологічна діяльність Б. Лімоновського, А. Митковича і М. Конрада, перекладна література з соціології у міжвоєнний період; міждисциплінарність соціології та антропології, соціології і філософії.

Постановка проблеми. Сучасні українські дослідники добре обізнані з історією зарубіжної соціології та працями сучасних вітчизняних та закордонних соціологів, однак досить побіжно і неглибоко ознайомлені з діяльністю своїх попередників, і їх соціологічними напрацюваннями на локальному/регіональному рівні. Наукові доробки учених у певних регіонах залишаються невідомими або маловідомими. З цієї причини ще раз хотіли б привернути увагу до проблеми накопичення знань у суспільних науках, яка, втім, завжди була і залишається гострою. Без сумніву, щоб відбулася інституціоналізація соціології як науки, так чи інакше, раніше чи пізніше, має відбутися пошук її традицій. В останні десятиліття подібна ситуація яскраво виражена і в українській соціології. У цій розвідці ми не можемо дати відповідь на усі поставлені масштабні запитання традицій спадковості соціологічних знань на українських землях загалом, але певні концептуальні контури щодо розвитку соціології у Львові міжвоєнного періоду маємо намір запропонувати. Вітчизняні фахівці, на нашу думку, працюють у галузі історії та теорії не так успішно і не так інтенсивно, як це відбувалося у період 90-х рр. XX ст., коли були здійснені спроби достатньо широко та глибоко, до того ж критично, освоїти тодішній досвід української та західної соціології. Сьогодні переважно повторюються попередньо зроблені висновки, втрачається, на жаль, найсуттєвіше – новизна досліджень. На нашу думку, робота над історичним контекстом розбудови соціології від рівня

регіонального до рівня загальноукраїнського/загальнонаціонального лише починає отримувати розвиток. Характеристика персоналій та аналіз робіт дослідників, які працювали в межах соціології у різних частинах українських земель у зазначений період (на прикладі аналізу академічних установ м. Львова), у подальшому надасть можливість поступово зобразити цілісну та комплексну картину середовища, у якому відбувалася розбудова соціології на українських землях в к. ХІХ - на поч. ХХ ст.

Аналіз наукової літератури. Знайомство зі соціологічними напрацюваннями у Львові міжвоєнного періоду здійснюється на основі архівних та історіографічних джерел. Зокрема, основою для статті стали видання відповідного періоду зі соціологічної проблематики, які зберігаються до сьогодні у Львівській національній науковій бібліотеці України імені Василя Стефаника; енциклопедії Львівського Університету, а також інших монографічних видань, де системно зібрані персоналії викладачів та науковців, які працювали з соціологічною проблематикою і здійснювали викладання цієї дисципліни; джерельної та історіографічної літератури про діяльність Богословської Академії у Львові (1929-1939 рр.). Серед викладачів і науковців Львівського університету виокремлено діяльність Болеслава Лімоновського та Анджея Митковича. У Богословській Академії проаналізовано науково-викладацьку діяльність Миколи Конрада. Нас цікавитимуть лише соціологічні напрацювання зазначених персоналій, а також їхня викладацька діяльність у рамках соціології у зазначених львівських навчальних закладах. Серед досить значної кількості перекладної та оригінальної соціологічної літератури, до сьогодні збереженої в бібліотеці, насамперед відзначимо праці А. Ушенічника [37], Й. Бідерляка [23], С. Грабського [10-12], Л. Каро [1-8], О. Катрайна [27], А. Шиманського [18-22], Б. Лімановського [14-16], А. Митковича [17], М. Конрада [29] та ін.

Виклад основного матеріалу. Контівський задум конструювання науки про суспільство включав в себе три взаємообумовлені моменти: розроблення поняття «чистої», «істинної» науковості на базі якої і повинна була створюватися нова наука про суспільство; побудова системи позитивних наук і визначення в ній місця нової науки, предметом розгляду якої є суспільство, закони його функціонування і розвитку; визначення змісту соціології – її предмету, структури, функцій та методів. Очевидно, що різні наукові галузі (дослідники) потрапили під вплив ідей Конта та під вплив позитивізму у др. пол. ХІХ ст. Не винятком з правила було інтелектуальне середовище Львова. Соціальне та культурне середовище Львова міжвоєнного періоду заслуговує на окрему увагу, оскільки воно певним чином сформувало початки соціологічної думки в Галичині. Однак, на наше переконання, цьому процесу передувала автономія, надана за часів Австро-Угорської монархії, яка забезпечувала умови для розвитку Львова як важливого центру політичного, культурного та наукового життя в Галичині та Людомерії. Радикальні зміни в структурі, методах і

спрямуванні відбулися в результаті реформаторської діяльності імператора Йосифа II. Йосифінські реформи були класичним проявом філософських та політичних ідей епохи Просвітництва, які схвалювали лише те, що відповідало критеріям раціональності й корисності, а отже, певних антиклерикальних настроїв. У політичному плані Просвітництво було пов'язано з освіченим абсолютизмом. Реформуючи організаційну структуру для потреб нового університету у Львові, австрійські чиновники робили ставку, насамперед на тих професорів, котрі схвалювали реформаторський курс Йосифа II [26, С.33-34].

Після розпаду Австро-Угорської імперії та поразки українців у польсько-українській війні 1918-1919 рр. Східна Галичина підпала під владу відновленої польської держави – Другої Речі Посполитої. Уже 18 листопада 1918 р. Міністерство віровизнань та освіти спеціальним розпорядженням оголосило, що бере Львівський університет під свою опіку, а 22 листопада 1919 р. йому було надано ім'я польського короля Яна Казимира. У перші роки існування Університет Яна Казимира у Львові складався з чотирьох факультетів: юридичного (згодом - права), філософського, медичного і теологічного [9. С. 54-55]. Згодом за розпорядженням Міністерства віровизнань та освіти від 31 жовтня 1924 р. філософський факультет розділено на гуманістичний та математично-природничий. У складі цих п'яти факультетів Львівський університет проіснував до 1939 р.

Аналіз розвитку навчально-наукових напрямів на факультетах Львівського університету крізь призму їх професорсько-викладацького складу засвідчив, що факультети, спрямовані на забезпечення потреб суспільства, розвивалися шляхом зміцнення своєї структури завдяки збільшенню кількості доцентур, відтак – професорських кафедр. Саме завдяки цьому розвивалися вже існуючі навчально-наукові напрями та виникали нові.

У 1923 р. звання Doctor honoris causa Львівського університету отримав серед інших соціолог Б. Лімановський [9, С. 87]. Його біографія є достатньо непростюю. Відомо, що він записався на філософський факультет Львівського університету, де в 1875 р. здобув учений ступінь доктора філософії (диплом має дату 17.03.1876 р.) на підставі роботи «Соціологія Огюста Конта», яку видав у Львові в 1875 р. У 1919 р. Б. Лімановський видав роботу «Соціологія» [15-16]. Зміст роботи є цікавий, оскільки дослідник робить порівняльний аналіз соціології з іншими дисциплінами – фізикою, хімією, біологією, психологією, що є характерною особливістю серед дослідників-соціологів цього часу. Аналізує еволюційні процеси груп/спільнот як окремих організмів. Увагу автор приділяє математичним методам дослідження в соціології. Цікавим є погляд автора на взаємовідносини і взаємовпливи релігії, філософії і соціології. Тобто, автор розвиває свої ідеї в межах позитивізму та натуралізму.

У міжвоєнний період в Університеті Яна Казимира у Львові сформувалася львівсько-варшавська філософська школа, до наукових інтересів якої належали епістемологія, філософія мови, філософія логіки, математична логіка і логічна семантика, психологія, педагогіка. Львівсько-варшавська філософська школа опиралася на ідеї позитивізму та аналітичної філософії [9, С.73]. Припускаємо, що науковці школи були знайомі з соціологією – новою наукою, яка опиралася, у першу чергу, на позитивізм та натуралізм.

У першій третині ХХ ст. одним з провідних антропологічних центрів Європи був Львівський університет, де, зокрема, сформувалася львівська антропологічна школа професора Яна Чекановського. Він викладав у Львівському університеті з 1913 р., представляв погляди, згідно з якими антропологія як природнича наука разом із, так званими, соціологічними науками (етнографією, етнологією та преісторичною археологією) становила групу антропологічних наук. В останній чверті ХІХ ст. Едвард Тайлор (британський антрополог) назвав «антропологією» свою, за Я. Чекановським, історію культури (за його ж словами, під впливом Е. Тайлора у науці розпочалося змішання антропології та описової соціології). На початку 20-х рр. ХХ ст. львівський професор також зазначав, що впродовж декількох останніх десятиліть антропологія зосередилася на дослідженні людського роду як біологічної основи соціологічних явищ, хоча до того антропологами були винятково анатоми та лікарі, не обізнані зі соціологічними науками (до них Я. Чекановський зачислював описову соціологію, етнографію, етнологію, преісторичну археологію, історію, мовознавчі науки) [37, С. 462].

Відразу ж після створення кафедри Я. Чекановський (1913 р. відкрито кафедру антропології та етнології) організував при ній Антропологічно-етнологічний інститут (заклад) – підрозділ науково-навчального характеру. У др. пол. 20-х – у 30-х рр. ХХ ст. учений Б. Росінський (учень Я. Чекановського) опублікував статті, присвячені антропологічно-соціальній проблематиці («Спостереження з пограниччя антропології та соціології»/«Spostrzeżenia z pogranicza antropologii i socjologii»), антропологічним особливостям емігрантів до Сполучених Штатів Америки («Поляки в Техасі»/«Polacy w Texasie», «Американці польського походження в Техасі»/«The American People of Polish Origin in Texas», «Польська еміграція в Сполучених Штатах Америки з погляду антропології»/«Emigracja polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej pod względem antropologicznym», «Європейська еміграція до Сполучених Штатів Америки з погляду антропології»/ «Emigracje europejskie do Stanów Zjednoczonych A.P. pod względem antropologicznym») [36, С. 20].

У структурі Університету Яна Казимира, так само як і Богословській Академії у Львові того часу, достатньо сильні позиції займав напрям – християнської

соціології. Звичайно, розвиткові саме цього напрямку соціології були певні передумови та причини, які спробуємо проаналізувати.

Теологічні науки в Університеті Яна Казимира репрезентували п'ять кафедр, дві кафедри забезпечували викладання біблійних наук; історичні науки проводили три кафедри. На теологічному факультеті діяла у той час кафедра християнської соціології, ліквідована згідно з реформами в освіті 1933 р. У міжвоєнний період на факультеті відбувалася підготовка студентів на відділенні «моральна теологія, канонічне право та соціологія» [9, С. 72].

Серед наукових напрямів у 30-ті рр. ХХ ст. на теологічному факультеті можна назвати християнську соціологію (засновником напрямку був А. Миткович) [9, С. 72]. Анджей Миткович (Mytkowicz) економіст, доктор суспільних наук, професор (1925). У 1927-1928 рр. А. Миткович був деканом теологічного факультету Львівського університету. Протягом 1932-1937 рр. директором інституту соціології відділу теології [13, С.66]. Викладав на теологічному факультеті Львівського університету соціологію. Після усталення радянської влади в Західній Україні та реорганізації Львівського університету теологічний факультет було ліквідовано.

Розвиток Богословського Академії подібно відбувався на тлі політичної, економічної, релігійної ситуації, яка склалася у Східній Галичині, окупованій на той час польською державою. Провідні українські діячі шукали виходу зі складної ситуації. Як відомо, серед українців тогочасна наука відіграла виняткову роль у національному відродженні. У ситуації, яка склалася, коли українська наука і культура обмежувалася адміністративними заборонами польської держави, українська греко-католицька церква користувалася дещо більшою свободою та певними матеріальними засобами. У таких умовах народилася ідея заснування спеціалізованого науково-навчального центру. Заснування такої інституції стало можливим, завдячуючи митрополитові Андрєєві Шептицькому. Необхідність створення богословського центру було викликано не тільки духовними міркуваннями, але й бажаннями практичного характеру. Актуалізувалися проблеми насамперед зміни світогляду тогочасної людини.

Митрополит Андрей Шептицький з перших років своєї праці на митрополитичому престолі розпочав здійснювати заходи, щоб організувати вищу школу для молоді. Перша світова війна припинила здійснення його планів. Після війни польський уряд не схвалював рішення і не надавав дозволу про запровадження українського університету. Терором, арештами й переслідуванням професорів та студентів зліквідували Український Таємний Університет [9, с.81]. Після укладення конкордату Польщі з Апостольською Столицею ситуація змінилася. Митрополит використав своє історичне право і вирішив створити Богословську Академію [34, С. 41]. Богословське знання було не тільки одною з умовин священничого покликання,

але входило у його суть. Професорська колегія філософського відділу складалася з кафедр логіки, онтології, космології й соціології та історії філософії, (5) церковно-слов'янської, грецької і латинської мови, (6) археології та історії мистецтва [34, С.65-66].

У 1930 р. на запрошення митрополита Андрея Шептицького, отець Микола Конрад розпочав викладати історію філософії та соціологію у Львівській греко-католицькій богословській академії. Філософські й богословські студії закінчив у Римі, захистивши докторську дисертацію. У 1936 р. здобув учене звання надзвичайного професора філософського факультету. Згодом звичайного (1937) професора історії філософії та соціології. «На засіданні Професорської Колегії 2 червня 1936 р. о. проф. д-р Я. Левицький прочитав рецензію на нову працю о. д-ра Конрада: «Основні напрями новітньої соціології» і поставив внесення запропонувати до зарахування о. д-ра Конрада звичайним професором. Професорська колегія прийняла внесення о. проф. Я. Левицького і Митрополит Андрей 31 березня 1937 р. затвердив номінацію о. д-ра М. Конрада звичайним професором історії філософії та соціології» [34, С. 153-154]. У Богословській Академії о. проф. М. Конрад працював аж до початку Другої світової війни як професор, а також як декан філософського відділу.

Показником праці Богословської Академії була наукова спадщина не лише її професорів, але й праці студентів, виконані в поодиноких семінарах. З перших років існування Богословської Академії її ректор звернув велику увагу на роботу семінарів і в своїх річних звітах подавав точно відомості про їхню роботу. Завданням Богословської Академії було виробити широкий погляд студента на богословські питання, поглибити його знання і підготувати до самостійної наукової праці. Серед низки семінарів діяв соціологічний, що його провадив о. д-р М. Конрад. Асистентом о. д-ра Конрада був магістр суспільних наук Лювенського університету – Богдан Казимира [34, С. 355].

Микола Конрад є автором праць із філософії та соціології. Найважливішими серед опублікованих праць є “Молодіжна ментальність”, “Католицизм”, “Основні напрями новітньої соціології. Лібералізм”, “Націоналізм і католицизм” [29]. Писав статті і рецензії в “Ниві”, “Меті” і “Богословіі”.

Отже, напрямок, який розвивався спільно у тогочасному Університеті та Богословській Академії – християнська соціологія. Для розвитку саме цього напрямку було декілька причин і передумов, які пов'язані з певними зовнішніми впливами інституту церкви на інститут науки (віри і науки), а також із зміною самої парадигми католицизму у напрямку до соціальних проблем і питань, які на той час з'явилися. Християнська соціологія відрізнялася від позитивістської соціології тим, що вона визнавала існування Бога, визнавала можливість спілкування з ним та функцію

релігії бачила у забезпеченні потреби спілкування та зв'язку людини з Богом. Предметом же сучасної соціології релігії є дії людей, які вірять у бога. Релігійна/християнська ж соціологія, на відміну від соціології релігії, звеличує роль релігії у суспільстві, значення релігійних чинників у соціальному процесі. Тобто, згідно з християнською соціологією, все, що відбувається у соціальному/суспільному житті, так чи інакше має узгоджуватися або підпорядковуватися Божій волі. Тобто, згадуючи класичну тезу Е. Дюркгайма «суспільство – це Бог», у християнській соціології можна було б однозначно стверджувати «Бог є над суспільством». Християнська соціологія існувала на той час всередині загальної соціології поряд з іншими школами та напрямками. Найважливіше завдання християнських соціологів полягало в тому, щоб не протиставляти Бога і суспільство, віру і науку.

Історичний транзит людського суспільства від теологічної до метафізичної, а потім до позитивістської фази, здійснений О. Контом, як у дзеркалі, відображає заміну теології та метафізики новою наукою – соціологією (наукою, яка у найширшому трактуванні здійснювала аналіз суспільства). Пророцтво О. Конта успішно сповнювалося: уже у XIX ст. та на поч. XX ст. соціологія стала експертом із суспільних проблем у світі, підірвавши кредит довіри громадськості до інших сфер знання – насамперед, до філософії та теології. Таким чином, секуляристське коріння соціології, очевидне. Аналіз старої дилеми “віра vs розум” вимагало виходу за межі або розширення меж епістемологічного та пояснювального контексту як такого. Отже, неможливим є розуміння дослідницьких напрямів у соціології, без аналізу соціального конструкту того часу. Окрім того, не слід забувати про те, що українська громадськість/група/спільнота того часу була досить традиційною в своєму суспільному укладі. Тому наслідком стало виникнення такого напрямку як християнська соціологія, а не розширення меж та глибшого аналізу позитивістського/натуралістичного чи антипозитивістського напрямів у соціології, хоча вони були не менш відомими для інтелектуального середовища Львова .

Індустріальна революція, перехід від традиційного до індустріального суспільства, спричинили драматичні соціальні та економічні зміни в Європі у XIX ст. Ці зміни відобразилися на житті церкви. Наприкінці XIX ст. в офіційно-моральному вченні Вселенської Церкви з'явився новий напрямок: соціальні енцикліки пап. Папи намагалися давати відповіді на цілу низку нагальних соціальних, політичних та економічних питань того часу. У загальному переході від феодалізму до капіталізму, від клерикалізму до секуляризації та соціалізму, та, врешті, від абсолютизму до демократії, Церква стикалася з безпрецедентними питаннями про її роль і значення у суспільстві. Оскільки ці процеси проходили різними темпами у різних європейських державах, папське соціальне вчення від самих початків вимагало щораз більшого рівня практичної інтерпретації та контекстуального застосування єпископатами

помісних Церков. Виникнення папського соціального вчення не було ізольованим явищем, бо паралельно розвинулося також місцеве посередництво єпископів, яке приймало завдання застосовувати загальне, вселенське вчення до своїх специфічних соціальних середовищ. Одним із таких середовищ була Галичина, на терені якої існувала Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ). Єдність УГКЦ з Римом створила умови для широких контактів із Заходом, та це, в свою чергу, дало можливість підвищити рівень освіти, зокрема, богословської [32, С. VIII].

«Церква потребує не лише святих, але й учених священників. Богословське знання є не тільки одною з умовин священничого покликання, але входить у його суть. Папа Лев XIII хвалив тих священників, що з самопожертвуванням плекають науку, щоб тим успішніше боронити правд віри» [34, С. 54].

З енцикліки Лева XIII *Rerum novarum* (1891) бере свій початок сучасна католицька соціальна доктрина. Ця енцикліка була революційною на той час і представила вчення Церкви в радикально інший спосіб. Енцикліка папи Лева XIII для греко-католицького духовництва мала велике значення. «...Вона дає свідчення про науку, підносить повагу докторату і вимагає основніших студій. До католицьких університетів поставлено вимоги такі самі, які поставлено і в світських, державних високих школах. Це, очевидно, причиниться і до поглиблення релігійних пересвідчень і до наукового утвердження віри, Енцикліка має на увазі, крім богословських, також і світські виділи та світські науки. Для вироблення і поширення релігійного світогляду серед безбожницького духа нинішніх часів та піднесення авторитету Церкви це, безумовно, сильна підпора і великий крок вперед. Тому й не диво, що вже нині загально надають їй переломового значення» [34, С.102].

Засновником соціального вчення церкви як окремої богословської науки став папа Лев XIII (1879–1903 рр.) Спираючись на догмати Першого Ватиканського собору про непомильність папи і визнання природного розуму здатним пізнати буття Бога та його вимоги до людства, Лев XIII намагався накреслити позитивний християнський ідеал розвитку того устрою, який він вважав природним. Потреба в такому викладі соціальної етики виникла через ідеї соціалізму як устрою, що мав ліквідувати приватну власність і соціальну стратифікацію. В енцикліці “*Rerum novarum*” папа наголошує на тому, що запровадження соціалістичного устрою суперечило б природному порядку речей, оскільки особа і родина є пріоритетними реальностями щодо держави. Приватна власність на землю, а також на засоби виробництва і капітал, встановлена згідно із природним законом і дарованим Богом порядком. Джерелом капіталу є праця над природно даними ресурсами, і протиприродне регулювання економіки соціалістичною державою мало б катастрофічні наслідки. Засоби до покращення становища робітників тре-

ба шукати не в соціальній революції, а у справедливій оплаті праці. Папа визнає право робітників на об'єднання в профспілки та мирну боротьбу за власні права. Згадані тут енцикліки, а також інші документи папи Лева XIII, були спрямовані на захист ієрархізованого суспільства. Різні верстви з їхніми правами й обов'язками сприяють загальному благу, а християнство забезпечує відносини справжнього братерства [33, С. 66]. В енцикліці засуджуються ліберальний капіталізм і соціалізм як устрої, що ведуть до зубожіння. На думку папи, ліберальний капіталізм прирікає робітників на «рабство» та низький рівень життя, але соціалісти пропонують бунт, який завершиться ще більшою бідністю. Соціалістичний проект як пропозиція устрою загальної рівності заперечується як протиприродний для людини. Отже, замість встановлення соціалізму папа пропонує реформувати капіталістичний устрій, спрямовуючи його розвиток до соціальної гармонії та справедливості. Головною цінністю для визначення оптимального устрою є справедливість, яка має бути доповнена любов'ю [33, С. 66].

Папські енцикліки неодноразово наголошували на тому, що християнське соціальне вчення пропонує не якийсь «середній» «третій шлях», не є проектом конвергенції капіталізму та соціалізму. Це певний моральний ідеал, що пропонує принципи реформації капіталізму як природного устрою, а також принципово критикує соціалізм (комунізм). У 1901 р. папа Лев XIII видав енцикліку про християнську демократію, в якій визнав її можливість як морального, а не політичного руху. Але загалом папа залишався прихильником державного ладу, який враховує необхідність церковного проводу і прокатолицької політики в релігійній сфері. Лев XIII вважав, що суспільство не може обійтися без моральних принципів, які пропонуються церквою, адже сама людина має обмежений горизонт пізнання, а совість її може бути спотворена пристрастями. Отже, соціальне вчення церкви у викладі папи стає всеохопним вченням про норми соціального життя, що мають статус етики, є пропозицією системи цінностей для соціуму й особистості. Втілення в життя таких норм і цінностей соціальним вченням церкви покладено на свободу й ініціативу окремих національних суспільств і віруючих [33, С. 67].

Папа замислюється над тими ж суспільними і соціальними питаннями, які цікавили і тогочасних соціологів. Ідея Папи – звернутися до соціального контексту під Божим проводом/керівництвом як природним шляхом розвитку людства. Ідея ж соціологів полягала в науковому аналізі (за чіткими методами дослідження та зрозумілими критеріями) соціального контексту життя людства. Спільність ідей церкви і науки полягали у тому, щоб покращити становище людства. Інститут церкви та інститут науки здійснюють аналіз однакових проблем того часу, однак протиставляються одне одному. У той час християнська соціологія виникає з причин обмежити вплив позитивізму на різні сфери життя людства, і на науки, зокрема.

Таким чином, папа Лев XIII, з одного боку, є папою, який привертає увагу до нового соціального контексту життя людства, намагаючись абсолютно інноваційно глянути на окреслені проблеми, з іншого, наслідком стають подальше протиставлення релігії і науки, віри (у/над) суспільства.

За часів понтифікату пап Пія X (1903–1914 рр.) та Пія XI (1922–1939 рр.) соціальне вчення набуло консервативного тлумачення. Здебільшого це пов'язано з тим, що папа Пій X розгорнув широку кампанію критики ідеалів Просвітництва, засудив модернізм у церкві та суспільстві, намагався створити ідейне підґрунтя для формування «нового Середньовіччя». Відповідні ідеї вплинули на нове покоління католиків (а також греко-католиків) [33, С.67].

Висновки. Отже, за такого соціально-історичного та релігійного контексту, відбувається становлення і розвиток саме християнської соціології. Християнська соціологія становить підрозділ морального богослов'я, як його прикладна, практична складова, яка мала обмежити вплив науки на суспільні проблеми, про що свідчить функціонування соціології насамперед на теологічних факультетах Університету і Богословської академії. Не можемо заперечити факту ознайомлення викладачів Університету та Богословської академії зі соціологією як новою наукою, яка лише на той час розпочинала свій шлях інституціоналізації в Європі та Америці. Відповідно дослідницькі напрями, навчальні курси, спеціалізації та соціологічні інституції були створені в зазначених освітніх закладах Львова, однак, на жаль, не отримали широкої підтримки серед викладачів та науковців того часу. Більшою мірою, процес академізації виглядав як обізнаність невеликої кількості викладачів з новітнім соціологічним знанням на рівні новаторського захоплення дисципліною. Ця думка може бути підтверджена тим фактом, що так і не було створено, окремої кафедри з відповідно соціологічним науковим спрямуванням. Хоча, М. Конрад і отримав звання професора з філософії та соціології, але кафедри так і не було створено (очевидно, через зміну парадигми соціальної доктрини/вчення церкви, а згодом початком Другої світової війни). Однак релігійний розгляд суспільних проблем, так чи інакше не зміг заперечити їх науковий аналіз. Велика кількість суспільних проблем, озвучених в енцикліках пап та релігійними діячами, у подальшому, так чи інакше, з'явилися у науковому полі аналізу дослідників. Зокрема, у межах позитивістського і натуралістичного напрямку соціологія, була затребувана на філософському факультеті та у дослідницьких межах антропології та етнології. Отже, у той чи інший спосіб, соціологічні ідеї проникали в інші дисципліни, де отримували свій подальший розвиток. На основі проаналізованих матеріалів, достатньо складно вести мову про спадковість знань чи розвиток відповідно школи у межах саме соціологічної проблематики. Однак, для прикладу, філософія як навчальна дисципліна була представлена у навчальному процесі від заснування

Львівського університету, проте у досліджуваній період к. XIX-поч. XX ст. маємо відчутні зміни у її викладанні, пов'язані, у першу чергу, з поста-тями викладачів А. Скурського та В. Дзедушицького [28, С. 329, С. 330, С. 331, С. 335]. Курси, які вони викладали студентам, мали здебільшого проблем-ний характер й охоплювали, крім власне філософії, соціологічну проблематику. Так, особливістю цього періоду був тісний зв'язок між науками.

У статті також запропоновано перелік та здійснено лише початковий аналіз незначної частини з великої кількості опублікованих, але ще неопра-цьованих соціологічних джерел (оригінальної та перекладної літератури), яка до сьогодні зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України імені Василя Стефаника. Запропонована стаття є першою спробою реконструкції розбудови соціології на теренах Львова у к. XIX-поч. XX ст., і у подальшому вимагає більш значної науково-пошукової та аналітичної роботи.

Використані джерела та література:

1. Caro L. Etyka w zyciu publicznem: Odczyt miany w Klubie Narodowym w Krakowie w styczniu 1914 r. Kraków, 1914. 19 s.
2. Caro L. Prawo ekonomiczne, a socjologiczne. Lwów, 1935. 51 s.
3. Caro L. Reformy gospodarsze I społeczne faszyzmu. Warszawa. 1933. 23 s.
4. Caro L. Socyologia. T.1. Wstep do socyologii. Cz.1. Lwów. 1912. 143 s.
5. Caro L. Sołidaryzm, jego zasady, dzieje i zastosowania. Lwów. 1931. 423 s.
6. Caro L. Studya społeczne. Kraków. 1906. 404 s.
7. Caro L. Zasady nauki ekonomii społecznej. Lwów. 1926. 543 s.
8. Caro L. Zmierzch kapitalizmu. Poznań, 1932. 303 s.
9. ENCYCLOPEDIA. Львівський національний університет імені Івана Фран-ка. У 2 т. Т. I: А–К. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 716 с.
10. Grabski St. Ekonomia społeczna. Socjologiczne podstawy ekonomij. Lwów. 100 s.
11. Grabski St. Krzysz mżśli państwowej. Lwów-Warszawa. 1937. 174 s.
12. Grabski St. Naród a państwo. Lwów : Nakł. Spółki wyd. "Słowa polskiego". 1922. 54 s.
13. Leopoldis Scientifica. Наука у Львові до середини XX століття. Частина I. Наукові осередки : збірник наукових праць / за заг. ред. О.Петрука. Львів : Артос, 2020. 336 с.
14. Limanowski B. Naród i Państwo : Studium socyologiczne. Kraków: Nakł. T-wa Wydawnictw Ludowych, 1906. 99 s.
15. Limanowski B. Socjologia. Cz. 1 Kraków i. : Gebethner i sp. i. 1919. 295 s.

18. Szymański Ks. A. Akcja katolicka a działalność gospodarczo- społeczna. Poznań. 1930. 50 s.
19. Szymański Ks. A. Ekonomia i etyka. Lublin. 1926. 84 s.
20. Szymański Ks. A. Mussolini i korporacyjna przebudowa Włoch. Lublin, 1927. 113 s.
21. Szymański Ks. A. Zagadnienie społeczne / Antoni Szymański. Wydanie 2-ic, na nowo opracowane. Lublin. 1929. 468 s.
22. Szymański Ks. A. Społeczne znaczenie rozwodów / Antoni Szymański. Lublin : Towarzystwo Wiedzy Chrześcijańskiej. 1931. 88 s.
23. Бідерляк Й. Суспільне питання, переклад з VII нім. видання. Львів. 1910. 145 с.
24. Енцикліка Папи Лева XIII «Нові речі» (Rerum Novarum) // Агенство стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. URL: <http://sd.net.ua/2010/01/11/> (дата звернення: 10.11.2022)
25. Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки) / За заг. ред. О. Зайцева; Український Католицький Університет; Центр досліджень визвольного руху. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. 384 с.
26. Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія / за редакцією Леоніда Зашкільняка та Павла Серженги. Львів : ПАІС, 2015. 412 с. URL: <https://repozytorium.ur.edu.pl/server/api/core/bitstreams/31b941a9-5ab0-46b4-9ba6-2b9149ddee63/content> (дата звернення: 15.10.2022)
27. Катрайн О.В. Від атеїзму до анархізму. Львів. 1909. 155 с.
28. Качмар В. Львівський університет у 1784–1918 роках: організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 531 с. + 24 вкл. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kachmar_Volodymyr/Lvivskyi_universytet_u_17841918_rokakh_orhanizatsiini_osvitno-naukovi_ta_natsionalni_transformatsii.pdf? (дата звернення: 15.11.2022)
29. Конрад М. Основні напрямки новітньої соціології. 1 ч. Лібералізм. Львів : “Богословія”, 1936. 76 с.
30. Лоштин Н. Т. «Правильник» 1934 року бібліотеки Греко-католицької духовної семінарії у Львові (за документами ЦДДА України, м. Львів) // Архіви України. Київ, 2018. Випуск 1 (312). С. 226-233. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/15.pdf> (дата звернення: 15.12.2022)
31. Мизак Н. Діяльність богословського наукового товариства української греко-католицької церкви у 1923 – 1939 рр. Релігія та Соціум. 2013. №3-4 (11-12). URL: [http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4\(11-12\)/15.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4(11-12)/15.pdf) (дата звернення: 21.12.2022)
32. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944 / Упоряд. О. Гайова, А. Кравчук. Т. 2. Кн. 1 Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність. Львів, 1995-1998. 572 с.
33. Подорожній Ю. А. Формування християнського вчення про партнер-

ство церкви і суспільства у соціальній доктрині католицизму// Актуальні проблеми філософії та соціології. 2017. Вип. 19. С.66-69. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/11510?show=full> (дата звернення: 5.12.2022)

34. Світильник істини: джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові, 1928–1929–1944. Ч. 3 /зібрав і опрацював П. Сениця. Торонто-Чикаго, 1983. 960 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/svitylnyk-istyny-dzherela-do-istoriyi-ukrayinskoji-katolyczkoji-bogoslovskoyi-akademiyi-u-lvovi-1928-1929-1944-ch-3/> (дата звернення: 3.12.2022)

35. Тарнавський Р. Антропологічно-етнологічний інститут Львівського університету як основа формування наукової школи Яна Чекановського/ Народознавчі зошити. № 1 (115), 2014. С.18-28. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/94390> (дата звернення: 3.01.2023)

36. Тарнавський Р. Особливості викладання антропології у Львівському університеті наприкінці XIX- в першій третині XX ст. / Народознавчі зошити. № 2 (164), 2022. С. 460-472. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2022-2/19.pdf> (дата звернення: 3.01.2023)

37. Ушенічник А. Основи соціології, укр. переклад о. М. Фіракав. Львів. 1927р. 148 с.

References:

1. Caro, L. (1914) Ethics in public life: titer reading at the National Club in Krakow in January 1914. Krakow. 19 p. [In Polish]
2. Caro, L. (1935) Economic and sociological law. Lviv. 51 p. [In Polish]
3. Caro, L. (1933) Economic and social reforms of fascism. Warsaw. 23 p. [In Polish]
4. Caro, L. (1912) Sociology. T.1. Introduction to sociology. Part 1. Lviv. 143 p. [In Polish]
5. Caro, L. (1931) Solidarism, its principles, history and applications. Lviv. 423 p. [In Polish]
6. Caro, L. (1906) Social Studies. Krakow. 404 p. [In Polish]
7. Caro, L. (1926) Principles of the science of social economy. Lviv. 543 p. [In Polish]
8. Caro, L. (1932) The Twilight of Capitalism. Poznań. 303 p. [In Polish]
9. ENCYCLOPEDIA. (2011) Lviv Ivan Franko National University. In 2 vol. Vol. 1: A–K. Lviv: LNU named after I. Franka. 716 p. [In Ukrainian]
10. Grabski, St. Social economy. Sociological foundations of economics. Lviv. 100 p. [In Polish]
11. Grabski, St. (1937) The crisis of the state mind. Lviv-Warsaw. 174 p. [In Polish]
12. Grabski, St. (1922) Nation and state. Lviv: Nakl. Companies published “Polish words”. 54 p. [In Polish]
13. Leopoldis Scientifica (2020) Science in Lviv until the middle of the 20th century. Part I. Scientific centers: a collection of scientific works / by General. ed. O. Petruk. Lviv: Artos. 336 p. [In Ukrainian]
14. Limanowski, B. (1906) Nation and State : Sociological Study Krakow : Nakł. T-wa Wydawnictwa Ludowych. 99 p. [In Polish]
15. Limanowski, B. (1919) Sociology. Vol. 1 Krakow i. : Gebethner i sp. i. 295 p. [In

Polish]

16. Limanowski, B. (1919) *Sociology*. Vol. 2 Kraków i. : Gebethner i sp. i. 155 p. [In Polish]
17. Mytkowicz, A. (1917) *Origin and development of seasonal emigration* Kraków: Nakł. Economic Institute N. K. N. 167 p. [In Polish]
18. Szymanski, Fr. A. (1930) *Catholic action and economic and social activity*. Poznań. 50 p. [In Polish]
19. Szymanski, Fr. A. (1926) *Economics and ethics*. Lublin. 84 p. [In Polish]
20. Szymanski, Fr. A. (1927) *Mussolini and the corporate reconstruction of Italy*. Lublin. 113 p. [In Polish]
21. Szymanski, Fr. A. (1929) *Social issues / Antoni Szymański*. 2nd edition, reworked. Lublin. 468 p. Szymanski, Fr. A. (1931) *Social significance of divorces* Lublin: Society of Christian Knowledge. 88 c. [In Polish]
23. Biederlyak, J. (1910) *Social question*, translated from VII German. edition. Lviv. 145 p. [In Ukrainian] Encyclical of Pope Leo XIII “New things” (Rerum Novarum) // Strategic Research Agency [Electronic resource]. Available at: <http://sd.net.ua/2010/01/11/> [In Ukrainian]
25. Zaitsev, O., Begen, O., Stefaniv, V. (2011) *Nationalism and religion: the Greek Catholic Church and the Ukrainian nationalist movement in Galicia (1920s–1930s)* / Zag. ed. O. Zaitseva; Ukrainian Catholic University; Liberation Movement Research Center. Lviv: Publishing House of the Ukrainian Catholic University. 384 p. [In Ukrainian]
26. *History and historians at Lviv University (2015): traditions and modernity (to the 75th anniversary of the history faculty): collective monograph / edited by Leonid Zashkilnyak and Pavel Serzhenga*. Lviv: PAIS. 412 p. Available at: <https://repozytorium.ur.edu.pl/server/api/core/bitstreams/31b941a9-5ab0-46b4-9ba6-2b9149ddee63/content> [In Ukrainian]
27. Katrain, O. (1909) *From atheism to anarchism*. Lviv. 155 p. [In Ukrainian]
28. Kachmar, V. (2021) *Lviv University in 1784–1918: organizational, educational, scientific and national transformations: monograph*. Lviv: LNU named after Ivan Franko, 531 c. + 24 incl. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kachmar_Volodymyr/Lvivskiy_universytet_u_17841918_rokakh_orhanizatsini_osvitno-naukovi_ta_natsionalni_transformatsii.pdf [In Ukrainian]
29. Konrad, M. (1936) *Main directions of modern sociology*. Part 1. Liberalism. Lviv. “Theology”. 76 p. [In Ukrainian]
30. Loshtyn, N. (2018) “The Ruler” of 1934 of the library of the Greek-Catholic Theological Seminary in Lviv (according to the documents of the Central Institute of Ukraine, Lviv) // *Archives of Ukraine*. Kyiv. Issue 1 (312). P. 226-233 Available at: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/15.pdf> [In Ukrainian]
31. Myzak, N. (2013) *Activities of the Theological Scientific Society of the Ukrainian*

[www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4\(11-12\)/15.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4(11-12)/15.pdf) [In Ukrainian]

32. Metropolitan Andrey Sheptytskyi (1995-1998): life and activity. Documents and materials 1899-1944 / Editor. O. Gaiova, A. Kravchuk. T. 2. Book. 1 Church and social issue. Pastoral teaching and activity. Lviv. 572 p. [In Ukrainian]

33. Podorozhnyi, Y. (2017) Formation of the Christian teaching on the partnership of the church and society in the social doctrine of Catholicism// Actual problems of philosophy and sociology.. Issue 19. P.66-69. Available at: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/11510?show=full> [In Ukrainian]

34. Lamp of truth (1983): sources for the history of the Ukrainian Catholic Theological Academy in Lviv, 1928–1929–1944. Part 3 / collected and processed by P. Senytsia. Toronto; Chicago. 960 p. Available at: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/svitylnyk-istyny-dzherela-do-istoriyi-ukrayinskoyi-katolyckoyi-bogoslovskoyi-akademiyi-u-lvovi-1928-1929-1944-ch-3/> [In Ukrainian]

35. Tarnavsky, R. (2014) Lviv Universitarian institute of Anthropology and Ethnology as the basis of Yan Chekanovski's scientific school/ Ethnological notebooks. No. 1 (115). P.18-28. Available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/94390> [In Ukrainian]

36. Tarnavsky, R. (2022) Peculiarities of teaching anthropology at Lviv University at the end of the 19th and the first third of the 20th centuries. / Ethnological notebooks. No. 2 (164). P. 460-472. Available at: <https://nz.lviv.ua/archiv/2022-2/19.pdf> [In Ukrainian]

37. Ushenichnyk, A. (1927) Fundamentals of Sociology, Ukrainian. translation of M. Firakav. Lviv. 148 p. [In Ukrainian]

**CHRISTIAN SOCIOLOGY AND SOCIAL CHALLENGES
OF THE END OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES:
ON THE EXAMPLE OF THE ACADEMIC ENVIRONMENT OF LVIV**

Pachkovskyy Y. F.

*Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska Str., Lviv, 79000,
yuriy.pachkovskyy@lnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-6076-055X>*

Lapan T. D.

*Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska Str., Lviv, 79000,
tetyana.lapan@lnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-7727-6879>*

The article is devoted to the study of the process of development of sociology from the regional to the national level. The article states that the sociological achievements of scientists and the teaching of sociology in different regions of Ukraine in different time periods remain largely unknown or little known, and therefore, not asked. Particular attention is paid to the consideration and analysis of the development of sociology at Jan Kazimierz University and the Theological Academy in Lviv, where teaching and scientific research within sociology took place. The article highlights the activities of scientists who worked in the research field of sociology. The activity of sociologist B. Limanovsky, who in 1923 received among other scientists the title of Doctor honoris causa of Lviv University, is analyzed. The activity of Andrzej Mytkowicz, economist, doctor of social sciences, professor (1925), who during 1932-1937 headed the Institute of Sociology of the Department of Theology and taught sociology at the Theological Faculty of Lviv University, is outlined. The activities of Mykola Konrad, who in 1930 at the invitation of Metropolitan Andrey Sheptytskyi, began to teach the history of philosophy and sociology at the Lviv Greek-Catholic Theological Academy, were revealed. The article emphasizes the peculiarities of the research directions of sociology at this time, namely the development of Christian sociology. An attempt was made to explain the specifics of the development of this direction through the prism of the socio-political, religious, economic environment and social challenges of Lviv at that time. It is noted that Christian sociology is a subdivision of moral theology, as its applied, practical component, which was supposed to limit the influence of science on social problems. However, the religious consideration of social problems, one way or another, could not deny their scientific analysis. A significant number of social problems voiced in the encyclicals of popes and religious figures later, one way or another, appeared in the field of analysis of science, including sociology. The development of

sociology at Jan Kazimierz University and the Theological Academy in Lviv, where teaching and scientific research within sociology took place. The article highlights the activities of scientists who worked in the research field of sociology. The activity of sociologist B. Limanovsky, who in 1923 received among other scientists the title of Doctor honoris causa of Lviv University, is analyzed. The activity of Andrzej Mytkowicz, economist, doctor of social sciences, professor (1925), who during 1932-1937 headed the Institute of Sociology of the Department of Theology and taught sociology at the Theological Faculty of Lviv University, is outlined. The activities of Mykola Konrad, who in 1930 at the invitation of Metropolitan Andrey Sheptytskyi, began to teach the history of philosophy and sociology at the Lviv Greek-Catholic Theological Academy, were revealed. The article emphasizes the peculiarities of the research directions of sociology at this time, namely the development of Christian sociology. An attempt was made to explain the specifics of the development of this direction through the prism of the socio-political, religious, economic environment and social challenges of Lviv at that time. It is noted that Christian sociology is a subdivision of moral theology, as its applied, practical component, which was supposed to limit the influence of science on social problems. However, the religious consideration of social problems, one way or another, could not deny their scientific analysis. A significant number of social problems voiced in the encyclicals of popes and religious figures later, one way or another, appeared in the field of analysis of science, including sociology. The development of sociology (namely, the direction of positivism) in the interwar period is presented through the prism of related research directions, namely the activities of the Lviv-Warsaw philosophical school and the Lviv anthropological school at the Jan Kazimierz University. The article outlines a list of a significant amount of translated and original literature on sociology published at that time, which is still stored in the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv.

Key words: sociology in academic institutions of Lviv, Christian sociology, sociological activities of B. Limonovskyi, A. Mytkovich and M. Konrad, translated literature on sociology in the interwar period; interdisciplinary nature of sociology and anthropology, sociology and philosophy.

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2022

Прийнята до друку 15.10.2022